Wel-Come To 'Research Journey' International E-Journal

Research Journey is one of the Well-known, Established, Reputed International E-Research Journal of the world, which is working in the field of research. This is peer-reviewed, indexed and refereed e-journals which are designed for quality research managed by Swatidhan International Publication.

► Note : We do not charge publication fees from the authors.

Mrs. Swati Dhanraj Sonawane
Director, Swatidhan International Publication
Nashik, [M.S.] India.
Email :
swatidhanrajs@gmail.com

Copyright © 2014 Research Journey
Developed By: Siddhi Software Solutions
Privacy Policy Terms & Conditions

ISSN No: 2348-7143

079-081 **Role of Teachers in Nation-building**
- Prof. Vrushali W. Warade, Malkapur

082-085 **Strategies of Motivation**
- Adv. Shannon Girish Nagori, Jalgaon

086-087 **Motivational Techniques for University and College Teachers**
- Rajput Sheea Sardarsingh, Jalgaon

088-090 **Factors Affecting the Efficiency of College Teachers**
- Shrikant Bhimrao Patil, Jalgaon

091-093 **Factors Affecting the Efficiency of College Teachers**
- Nilima K. Thamke, Jalgaon

094-096 **Concept and Theories of Job Satisfaction**
Dr. Jayashri B. Patil, Jalgaon

097-099 **Management and Motivation**
- Prof. S. T. Patil, Jalgaon

100-102 **Motivation of Teacher with Special Reference to APJ Abdul Kalam**
- Ayaz Shah Gulab Shah, Jalgaon

103-104 **MoMotivational Techniques for University and College Teachers**
- Dr. Prakash Namdeo Patil, Bodwad
- Dr. Prasanna Deshmukh, Bodwad

105-108 **Geographical Strategies for the Conservation of Indian Environment**
- Raju Suresh Gaware, Jalgaon

109-110 **Motivational Techniques for Teachers**
- Mrs. Namrata Suresh Sonar - Thosar

111-112 **Role of Teacher in Nation Building**
- Mr. Vijay R. Thosar, Jalgaon
- Mr. Hitendrasing D. Girase, Nandurbar

113-114 **Faculty Empowerment Strategies in Academic Institutions**
- Sunil Purushottam Patil, Jalgaon
- Dr. Pramod Ramdas Chaudhari, Jalgaon

115-116 **Teachers Development Through Open Source Software's**
- Viqar R. Shaikh, Jalgaon

११७-११८ **राष्ट्राच्या निर्मितीत शिक्षकांची भूमिका**
- सहा. प्रा. गिरीश गवई, पुलगांव

११८-११९ **जळगांव जिल्ह्यातील राज्य परिवहन महामंडळाच्या कर्मचाऱ्यांच्या कार्यसमाधानाचा अभ्यास**
- डॉ. अनिल लोहार, जळगाव
- अभय श्रीकांत सहजे, जळगांव

१२०-१२२ **शिक्षण क्षेत्रापुढील आव्हाने (उच्च शिक्षण) : एक चिंतन**
- प्रा. डॉ. दिलीपसिंह ज. निकुंभ, चाळीसगाव

१२३-१२६ **महाराष्ट्रातील शारीरिक शिक्षण महाविद्यालयात कार्यरत शारीरिक शिक्षण शिक्षकांचे नोकरीतील समाधान**
- प्रा. डॉ. विरेंद्र शिवसिंग जाधव, मुक्ताईनगर

१२७-१२८ **राष्ट्र उभारणीतील महाविद्यालयीन प्राध्यापकांची भूमिका आणि शैक्षणिक क्षेत्रातील मर्यादा**
- प्रा. डॉ. नीता सुधाकर वाणी, ऐनपूर

१२९-१३० **माध्यमिक शाळांमधील स्त्री व पुरुष शिक्षकांच्या व्यवसाय समाधानाचा तुलनात्मक अभ्यास**
- डॉ. शारदा शेवतेकर, औरंगाबाद
- जोशी निलश्री मधुकर (सहजे), जळगांव

१३१-१३२ **शिक्षण समाज आणि शिक्षक**
- डॉ. अतुल पाटील, जळगाव

१३३-१३५ **उच्च शिक्षणातील आव्हाने**
- प्रा. डॉ. डी. वाय. हिवरे, जळगाव

१३६-१३७ **उच्च शैक्षणिक धोरणे आणि शिक्षकांची भूमिका**
- प्रा. विनोद आत्माराम नन्नवरे, जळगाव

१३८-१४० **राष्ट्रउभारणीत शिक्षकांची भूमिका**
- प्रा. शीतल एस. पाटील, जळगाव

१४१-१४२ **शिक्षण क्षेत्रातील प्रगतीपर योजना**
- प्रा. श्रीमती अर्चना पुंडलिकराव भोसले

१४३-१४४ **महाविद्यालयीन शिक्षकांच्या कार्यक्षमतेवर परिणाम करणारे घटक**
- प्रा. डॉ. अर्वित एस. पाटील, टेहू

१४५-१४५ **राष्ट्रविकासात शिक्षकांची भूमिका**
- गोपीचंद देविदास धनगर, जळगाव

१४६-१४९ **शिक्षक आणि शिक्षकाची भूमिका**
- प्रा. खेमराज पाटील, जळगाव

१५०-१५२ **राष्ट्र उभारणीमध्ये शिक्षकांचे योगदान व उच्च शिक्षण**
- प्रा. राहुल एस. बनसोड, जळगाव

१५३-१५५ **राष्ट्रीय एकात्मता में हिंदी शिक्षकों की सक्षमता**
- डॉ. राजेश भामरे, जलगाँव

१५६-१५७ **अध्यापक की योग्यताऐ**
- प्रा. नारायण अटकोरे, जलगाँव

१५८-१६० **प्राथमिक शिक्षा और पंच वार्षिक योजनाएँ**
- शेख मोईन नईम, जलगाँव
- प्रा. संजय भाऊराव हिंगोणेकर, जलगाँव

SSPM'S College of Education Tehu- ... Jalgaon IQAC

(Dr.S.G. More)
Principal
S.S.P.M's College of Education,
Tehu-Parola, Dist. Jalgaon (M.S.)

Platinum ISSN 2231-0096 Volume - 8 Number - 1 March 2018

महाविद्यालयीन शिक्षकांच्या कार्यक्षमतेवर परिणाम करणारे घटक

- प्रा. डॉ. अर्चित एस. पाटील
सहजीवन शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय
टेहू, ता. पारोळा, जि. जळगाव

प्रस्तावना

आज आपण २१व्या शतकात वावरत आहोत. या २१व्या शतकात सामाजिक, सांस्कृतिक, मानसिक, आर्थिक एवढेच काय राजकीय परिस्थितीत देखील प्रचंड बदल होतांना दिसत आहे. एवढेच कशाला कला, क्रिडा, कौशल्य या क्षेत्रांमध्येही बदल होतांना दिसत आहे. अशावेळेस शिक्षण क्षेत्र तरी कशाला मागे राहील तर आज शैक्षणिक क्षेत्र देखील पूर्णपणे बदलत असल्याचे दिसून येत आहे.

आणि या शैक्षणिक क्षेत्राचा मुख्य घटक म्हणजे शिक्षक हा अपेक्षांच्या आणि उद्दिष्टांच्या प्रचंड दबावाखाली वावरतांना दिसत असून देखील आपले शिक्षणाचे कार्य नेटाने पुढे नेण्याचे कार्य करत आहे. परंतु या दबावामुळे शैक्षणिक उद्दिष्टे साध्य करणे कठीणच नाही तर दुरापास्त होत चालल्याचे दिसून येते.

आजच्या प्रगत शैक्षणिक महाराष्ट्राच्या वाटचालीत शिक्षकांची भूमिका फार महत्त्वाची व तोलामोलाची आहे. अध्यापन हा एक व्यवसाय मानला तर तो आव्हानात्मक व्यवसाय बनला आहे. यातील नफा-तोटा, फायदा-नुकसान हा भाग एक वेळ बाजूला ठेवला तरी सजीवांचा (विद्यार्थी) विकास करण्याचे जे समाधान शिक्षकाला प्राप्त होते ते अन्य कोणत्याही प्राप्त होत नाही. त्यामुळेच अध्यापन ही कला आहे आणि शास्त्रही आहे, असे म्हटले जाते. कला यासाठी की, यात अंगीभूत गुणांना प्रचंड वाव असतो आणि विकासाला संधी असते, तर शास्त्र यासाठी की ते एक तत्त्व आहे, त्यात एक व्याख्या आहे. सूत्र आहे आणि वच्चयावत जनांच्या विकासाचे तंत्र आहे आणि पद्धतीलाही आहे. संस्कार आहेत.

विद्यार्थ्यांतील गुणदोष शोधून काढणे, उणिवा शोधून काढणे, त्या कमी करणे, विद्यार्थ्यांतील वेगळेपण हेरून त्याच्यातील सुप्त गुणांना एक वेगळा प्लॅटफॉर्म निर्माण करून देणे, विद्यार्थ्यांशी भावनिक बंध जोडून जिव्हाळा प्रस्थापित करून त्याला एका वेगळ्या विकासाच्या वाटेवर नेण्यासाठी धडपडणे, भविष्यातील एक चांगला विधायक नागरीक निर्माण होण्यासाठी प्रयत्न करणे यामुळे शिक्षक व्यवसाय एका आगळ्या उंचीवर असल्याचे दिसून येते.

आजच्या युगात ज्ञानाचा प्रचंड विस्फोट झाला आहे. जगातील कोणत्याही भागाचे ज्ञान, विद्यार्थ्यांच्या हातावर आले आहे. मोबाईलच्या एका बटणावर त्याला पाहिजे ते ज्ञान व नको ते ज्ञानही प्राप्त होते. अशा परिस्थितीत शिक्षकाची भूमिका अत्यंत महत्त्वाची आहे. नवनवीन आव्हाने आणि समस्या दिवसेंदिवस शिक्षकांपुढे आ वासून उभ्या राहतात. त्याचा परिणाम निश्चितच शिक्षकांवर व त्यांच्या अध्यापनावर एकूणच कार्यक्षमतेवर होत असतो. प्रतिदिन शिक्षकाला वेगवेगळ्या आव्हानांना सामोरे जावे लागत असते.

आजच्या या ज्ञानाच्या विज्ञान युगात बदल सर्वच क्षेत्रात दिसून येते. बदलती जीवनशैली, बदलती जीवन मूल्ये, बदलत्या सामाजिक, आर्थिक, राजकीय समस्या बदलत्या सुविधा, भौतिक तसेच अभौतिक बदल, बदलती कार्यशैली त्याचबरोबर शिक्षणाची बदलणारी ध्येय-धोरणे यामुळे एकूणच संपूर्ण शिक्षण व्यवस्थेवर दूरगामी परिणाम होतांना दिसत आहेत आणि या सर्वांचा मूलभूत घटक म्हणजे शिक्षक - त्याच्यावर व त्याच्या कार्यक्षमतेवर प्रचंड मोठ्या प्रमाणात परिणाम दिसून येत आहे.

१) शिक्षकांची बदलती भूमिका – आजच्या काळातील शिक्षकाला केवळ शिक्षक राहून चालणार नाही तर त्याला स्वतःच्या भूमिकेत सतत बदल करत राहणे आवश्यक आहे. त्याला केवळ शिक्षकाच्या भूमिकेतून पाहून चालणार नाही तर त्याला कधी मित्र, कधी मार्गदर्शक, विकासक, सल्लागार, पालक, क्षमतावान अशा भूमिका पार पाडाव्या लागतात.

मित्र		*मार्गदर्शक*
सल्लागार	*शिक्षक भूमिका*	*पालक*
क्षमतावान		*विकासक*

आणि या विविध भूमिका प्रत्येकालाच पार पाडता येतील असे होत नाही. त्यामुळे कदाचित त्याची मूळ भूमिका म्हणजे शिक्षक हीच विसरण्याची शक्यता अधिक असू शकते.

२) शिक्षकावरील जबाबदारी – समाजाच्या दृष्टीने राष्ट्राच्या उभारणीत शिक्षण हे महत्त्वाची भूमिका पार पाडत असते. एक प्रकारे समाज व राष्ट्राच्या विकासाचे शिक्षण हे महत्त्वाचे साधन आहे आणि राष्ट्र उभारणीच्या शिक्षणाचा पाया असतो. शिक्षक दुसऱ्या शब्दात सांगायचे झाल्यास शिक्षणाचा दर्जा हा शिक्षकांचा दर्जा व कार्यक्षमतेवरच अवलंबून असतो. म्हणून राष्ट्राच्या उभारणीत आणि सामाजिक बांधिलकीच्या गरजांच्या पूर्तिसाठी शिक्षक हा महत्त्वपूर्ण व जबाबदार घटक आहे.

३) Not only Teacher But Educator - शिक्षक म्हणजे केवळ शिकविणारा किंवा अभ्यासक्रम पूर्ण करणारा इतका संकुचित अर्थ आज शिक्षकाला राहिला नाही. तर त्याला स्व-विकासाबरोबर विद्यार्थ्यांचाही सर्वांगीण विकास त्याच्या हातून घडावा अशी माफक अपेक्षा त्याच्याकडून केली जाते. म्हणूनच तो केवळ Teacher न राहता Educator झाला पाहिजे असं प्रत्येकाला वाटत असते. आणि यामुळे त्याची कार्यक्षमता नक्कीच प्रभावित होते.

देशाला आज तंत्रज्ञ हवेत, शास्त्रज्ञ हवेत, डॉक्टर्स हवेत, इंजिनियर,

SSPM's College ... Dist. Jalgaon IQAC

(Dr.S.G. More)
Principal
S.S.P.M's College of Education
Tehu-Parola Dist Jalgaon(M.S.)

कलावंत, क्रिडापटू, देशाचे नेतृत्व करणारे, प्रशासक, शासक हे सर्वच हवेत आणि या सर्वांची पूर्तता एका शिक्षकाने करावी, नव्हे ही त्याचीच जबाबदारी असं प्रत्येकाला वाटते. अशा अपेक्षांच्या ओझ्याखाली मात्र शिक्षक दबत जातो. पर्यायाने या अपेक्षापूर्तीच्या भाराने तो दबत जातो.

४) व्यवसायातील समस्या – शिक्षक म्हटला की वेगवेगळ्या गटात विभागणी केली जाते. प्राथमिक शिक्षक, माध्यमिक शिक्षक, उच्च माध्यमिक शिक्षक, महाविद्यालयीन शिक्षक यावर कळी म्हणजे पदव्युत्तर शिक्षण देणारा शिक्षक. या प्रत्येकाच्या समस्या वेगवेगळ्या आणि आपापल्या स्तरावर. त्यातल्यात्यात महाविद्यालयीन शिक्षक म्हटला म्हणजे त्याला त्याच्या विषयात प्रवेशित होणाऱ्या विद्यार्थ्यांची चिंता असते. विषयाला विद्यार्थी मिळतील की नाही? व्यावसायिक गुणवत्ता वाढीस लागेल की नाही? अशा अनेक समस्यांना त्याला सामोरे जावे लागत असते.

५) बढतीचा अभाव – शिक्षकाला शिक्षक म्हणूनच निवृत्त व्हावे लागते. इतर नोकरी व्यवसायात सतत व ठराविक अंतराने पदोन्नती होत असते. परंतु शिक्षक व्यवसायात तशी कोणतीही संधी लाभत नाही. त्यामुळे देखील कार्यक्षमतेवर परीणाम होत असल्याचे दिसून येते. तसेच विद्यापीठ स्तरावर काम करण्याच्या संधी प्राप्त होतात. परंतु त्यादेखील ठराविक लोकांना प्राप्त होतांना दिसतात.

शिक्षकाला ३५ ते ४० वर्षे इतका प्रदिर्घ कालावधीसाठी सेवा द्यावी लागते. परंतु तरीदेखील त्याला शिक्षक म्हणूनच सेवा समाप्ती करावी लागत असते.

६) क्षमता विकासातील अडथळे – शिक्षक हा अनेक क्षमतांचा धनी असावा लागतो. व्यक्तिमत्त्वापासून भावनिक, मानसिक विकास साधण्याचे कार्य त्याला पार पाडावे लागत असते. त्यासोबतच स्वतःला कर्तव्यापासून दूर द्यावे लागत नाही. एक प्रकारे त्याला कसरतच करावी लागत असते.

७) वरिष्ठ, पदाधिकारी यांच्याकडील अपेक्षा व हस्तक्षेप, संघाशाश्वती वेतन – महाविद्यालयीन शिक्षकाला महाविद्यालयात काम करत असतांना बऱ्याच गोष्टींना सामोरे जावे लागत असते. अभ्यासक्रम पूर्ण करणे, प्रात्यक्षिक परीक्षांचे आयोजन, नियोजन करणे, प्राचार्यांची मर्जी सांभाळणे, विद्यापीठीय कामकाजात लक्ष घालून वेळेत पूर्ण करून देणे, संस्थाचालकांची खप्पामर्जी होणार नाही याकडे लक्ष देणे, वरिष्ठांच्या अपेक्षांची पूर्तता करणे, तासिका तत्वावर काम करणे, कधीतरी पूर्णवेळ नोकरी मिळेल या आशेवर कामावर लक्ष केंद्रित करणे, चर्चासत्रे, सेमिनार यात सहभागी होवून स्व-विकासासाठी प्रयत्न करणे, शिक्षकालाही निरंतर शिक्षणाची आवश्यकता असते याचा विचार फारच कमी संस्था, पदाधिकारी, वरिष्ठ प्रशासक करतात आणि या सर्वांचा परिणाम हा कार्यक्षमतेवर दिसून येत असतो. त्यातल्यात्यात समान न्याय, समान हक्क, समान काम व समान वेतन हा भाग जणू शिक्षणक्षेत्राला लागूच नाही असे दिसून येते. याला राजकीय प्रगल्भतेचा अभाव असे म्हटले तरी ते वावगे ठरणार नाही.

शिक्षक हा केवळ पाठ्यपुस्तकाचा नसावा, शिकविणे म्हणजे केवळ माझा विषय व अभ्यासक्रम शिकविणे ही वृत्ती हद्दपार करण्यासाठी प्रयत्न व्हायला हवेत. शिक्षक हा केवळ पुस्तकाचा असू नये किंवा राहू नये तो सर्वांचा, देशाचा, मूळात विद्यार्थ्यांचा व्हावा यासाठी प्रयत्न झालेत तर आणि तरच त्याची कार्यक्षमता प्रचंड वेगाने वाढेल.

८) प्रशिक्षण कार्यक्रम – आजचे ज्ञान उद्या जुने होत असते. त्यासाठी प्रशिक्षण कार्यक्रम प्रभावी राबविणे आवश्यक आहे. प्रशिक्षण कार्यक्रमात अभ्यासक्रम शिकविण्याची आवश्यक तंत्रे शिकविली जातात पण शिक्षणाकडे बघण्याचा दृष्टीकोन नाही शिकविला जात. शिक्षण आणि शिकविणे यातील मूलभूत फरक शिक्षकांमध्ये प्रभावीपणे रुजविला जात नाही. अशा बिकट परिस्थितीत चांगला शिक्षक सापडणे कठीण होवून बसेल प्रगल्भ शिक्षण निर्मिती हा आजच्या काळातील शिक्षण क्षेत्राचा पेरणीचा विषय मानायला पाहीजे. परंतु तोच दुर्लक्षित होतो.

९) मानसिक संघर्ष – शिक्षकाच्या चेहऱ्यावर कायम टवटवी असावी ही रास्त अपेक्षा आहे. परंतु आजचे धकाधकीचे जीवन प्रचंड ताणाची परीस्थिती, इच्छाशक्तीचा अभाव, संघर्ष, नकारात्मक दृष्टीकोन, ध्येयासक्ती या सर्वांचा परिणाम शिक्षकांच्या व्यक्तिमत्त्वावर होतो. सोबतच कौटुंबिक, सामाजिक जबाबदाऱ्या यांचा परिणाम शिक्षकावर होतांना दिसतो.

समारोप

चांगले संस्कार करणे ही कष्टप्रद गोष्ट आहे. परंतु वाईट संस्कार हे लगेच होतात. वेगळ्या शब्दात सांगायचे झाल्यास चांगले संस्कार करावे लागतात तर वाईट संस्कार होतात. ज्याप्रमाणे चढावावर सायकल चढवावी लागते, त्यासाठी श्रम करावे लागतात, कष्ट पडतात पण उतारावर सायकल आपोआप जाते कोणतेही श्रम किंवा कष्ट करावे लागत नाहीत. तसेच चांगले संस्कार म्हणजे चढावावरील सायकल तर वाईट संस्कार म्हणजे उतारावरील सायकलसारखे असतात. कार्यक्षमताही त्याच प्रकारची आहे. कार्यक्षमतेवर सकारात्मक व नकारात्मक परीणाम घडून येतात. परंतु हे परिणाम सर्वस्वी व्यक्तीवर अवलंबून आहेत. व्यक्त परिणाम करणाऱ्या घटकांकडे कोणत्या दृष्टीकोनातून बघतो व परिणामांना कशी सामोरी जातो हे व्यक्तिपरत्वे भिन्न आहे. शेवटी कुसुमाग्रजांच्या 'कणा' कवितेतील ओळी शिक्षकाबद्दल सर्व काही सांगून जातात.

'मोडून पडला संसार, परी मोडला नाही कणा
पाठीवरती हात ठेवून, मास्तर फक्त लढ म्हणा'

संदर्भग्रंथ

१. भापट भा.गो. (१९८८) : शैक्षणिक संशोधन, नूतन प्रकाशन, पुणे.
२. भोंडारकर के.एम. (२००७) : सुलभ शैक्षणिक मानसशास्त्र, नित्यनूतन प्रकाशन, पुणे.
३. जगताप ह.ना. (२००८) : शैक्षणिक मानसशास्त्र, नरेंद्र प्रकाशन, पुणे.
४. करंदिकर सुरेश (२००६) : शैक्षणिक मानसशास्त्र, फडके प्रकाशन, कोल्हापूर.
५. शिवनेरकर स.मा. (१९९२) : अध्यापन भूमिका व कार्य, नूतन प्रकाशन, पुणे.
६. www.indiajournals.com
७. www.indiaresearchjournal.com

SSPM'S College of Education • Tehu • IQAC

(Dr.S.G. More)
Principal
S.S.P.M's College of Education.
Tehu-Parola, Dist.Jalgaon(M.S.)

58. अपंगत्व आणि पुनर्वसन 153
प्रा.डॉ. अवंती शिवाजी पाटील

59. **Like Stars on the Earth: A Dyslexia Mystery** 155
Dr. Kishor H. Nehete

60. **A challenging role of Teacher's & Parent's to overcome Learning Disability** 156
Dr. Jagtap Manisha Vasantrao

61. चाँद–तारो की सैर कराती है, पोलिओग्रस्त राधाम्बिका 160
श्रीमती ज्योती कैलास चौधरी

62. दिव्यांग : माझे आकलन 161
प्रा. संजय व्ही. भामरे

(Dr.S.G. More)
Principal
S.S.P.M's College of Education,
Tehu-Parola,Dist.Jalgaon(M.S.)

अपंगत्व आणि पुनर्वसन

प्रा.डॉ. अवंती शिवाजी पाटील
सहजीवन शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय टेहू, ता. पारोळा, जि. जळगाव

[illegible]विषय :

[illegible]पंगत्व ही जीवनभर वाहून नेण्याची जबाबदारी किंवा ओझे नसून अपंगत्व हे जीवन जगण्याची कला आहे'' या जाणीवेतून प्रत्येक [illegible] समाजाने, अपंगत्वासाठी कार्य करणाऱ्या संस्थांनी कार्य व कृती केली तर समाजाला अपंगत्व हा शाप वाटणार नाही. अपंगत्वासाठी [illegible] कृती कार्यक्रमांना अधिक प्राधान्य दिल्यास त्यातून अपंगांना आपले जीवन सुसह्य व आनंददायक वाटेल यात कुणाचेच दुमत असू [illegible] नाही.

[illegible]अपंगाचे पुनर्वसन घडवून आणणे ही केवळ सहकारची [illegible] नाही तर ती एक समाजातील प्रत्येक व्यक्तीची बांधिलकी [illegible] दिव्यांग व्यक्तीला समाजात ताठ मानेने व सन्मानाने कसे [illegible] येईल किंवा जागवता येईल या दृष्टीकोनातून समाजातील प्रत्येक [illegible] प्रयत्न करणे आवश्यक आहे त्यासाठी पुढाकार घेतला [illegible].

अपंगत्व :

जागतिक आरोग्य संघटनेच्या नुकत्याच प्रकाशित झालेल्या [illegible]नुसार जगातील एकूण लोकसंख्येपैकी सुमारे १५ टक्के [illegible] विविध स्वरूपात अपंग आहेत. संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या विकास [illegible]लानुसार एकूण अपंगापैकी ८० टक्के लोक विकसनशील देशातील [illegible] तसेच जागतिक बँक अहवालानुसार जगातील गरीबांपैकी २० टक्के लोक हे अपंग आहेत.

भारतातील २०११ च्या जनगणनेनुसार भारतात विविध प्रकारचे सुमारे ३ ते सव्वातीन कोटी लोक अपंग आहेत एकूण लोकसंख्येत हे प्रमाण तीन टक्के आहे. या अपंगत्वापैकी ७५ टक्के लोक ग्रामीण भागात राहतात. यातील ५५ टक्के लोक साक्षर आहेत. तर केवळ ४० टक्के लोकांना रोजगार आहे.

अपंगांच्या एकूण लोकसंख्येत शारीरीक अपंगत्व असणारे २८ टक्के, अंध ४९ टक्के, कर्णबधिर ६ टक्के, वाणी व भाषा दोष असणारे १० टक्के व मानसिक अपंग १० टक्के आहेत. भारतात अपंगत्वविषयक कायद्यान्वये सात प्रकारच्या अपंगत्वाला मान्यता दिली आहे. त्यात पुढील अपंगत्वाचा समावेश होतो.

- अंधत्व
- लो व्हिजन
- कर्णबधिरता
- शारीरीक अपंगत्व
- मानसिक आजारपण
- मतिमंदत्व
- बरा झालेले कुष्ठरोग

भारतीय अपंगत्व कायद्यानुसार सक्षम वैद्यकीय अधिकाऱ्याने प्रमाणित केलेली ४० टक्क्यांपेक्षा अधिक अपंगत्व असलेली व्यक्ती विविध सोयी सवलतींचा लाभ घेण्यास पात्र ठरते.

अपंगत्वामुळे व्यक्तीवर अनेक शारीरीक व मानसिक मर्यादा पडतात कर्णबधिरांना अन्य लोकांशी संवाद साधण्यात अनेक अडचणी येतात शारीरीक अपंगत्वामुळे मुक्त दूर संचार व सहज चालणे- फिरणे शक्य होत नाही तसेच प्रवास करतांना अनेक समस्यांना सामोरे जावे लागते. अंध व्यक्तींना देखील मुक्त संचार करणे शक्य होत नाही. तर मानसिक अपंगांना अनेकदा समाजापासून वेगळे पडले जाते.

दिव्यांगता हे एक शाप किंवा पाप आहे असे समजले जाते ते एक ओझे आहे असेही म्हटले जाते. असे अनेक गैरसमज आजच्या आधुनिक युगातही दिव्यांग व्यक्तीबाबत समाजात दिसून येतात आणि या गैरसमजामुळेच दिव्यांगांच्या क्षमता व कार्यक्षमताबाबत शंका घेतली जाते. परिणामी त्यांना शिक्षण प्रशिक्षण, रोजगार देण्यास टाळाटाळ करण्यात येते. त्यांच्या सामाजिक स्वीकार न झाल्यामुळे त्यांना विविध सामाजिक अडचणींना तोंड द्यावे लागते. माहिती अभावी त्यांना अनेक सेवासुविधांचा लाभ घेता येत नाही. शिवाय सेवा सुविधांचे केंद्रीकरण हे मोठ्या शहरातच झालेले दिसून येते. या मोठ्या शहराविषयी दिव्यांगांना वाटणारी अनाठायी भीती देखील सेवासुविधापासून लांब ठेवण्यास कारणीभूत आहे. त्यात योग्य व शास्त्रीय माहितीच्या अभावामुळे दिव्यांगाविषयी अनेक गैरसमज व चुकीच्या संकल्पांमुळे योग्य उपचार, आवश्यक शिक्षण, प्रशिक्षण, रोजगार गरजू व्यक्तींपर्यंत पोहचत नाही.

पुनर्वसन :

गरिबी, दारीद्र्य, कुपोषण, सेवा सुविधांचा अभाव, ज्ञान व माहिती यांचा अभाव गैरसमज, अंधश्रद्धा हे अपंग पुनर्वसनातील प्रमुख अडथळे आहेत. अपंग पुनर्वसन ही केवळ वैद्यकीय समस्या नाही तर तो एक सामाजिक व आर्थिक प्रश्न आहे त्यामुळे राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय पातळीवर या प्रश्नांकडे सहजतेने पहिले जाते. केवळ दिव्यांगांना निदान चिकित्सा सेवा सुविधा पुरविणे इतक्या मर्यादित स्वरूपात याकडे पहिले जात नाही तर दिव्यांगांचे सर्वांगीण पुनर्वसनासाठी सामाजिक स्वीकारार्हता वाढविणे. त्यासोबतच मानवी हक्काबाबत कायदेशीर तरतुदी करणे याला महत्त्व दिले जात आहे. साहजिकच दिव्यांग पुनर्वसनात सकल संशोधन खूप महत्वाचे व फायदेशीर ठरत आहे.

दिव्यांगता व पुनर्वसन :

दिव्यांगाच्या पुनर्वसनासाठी केवळ दिव्यांग व्यक्तीचे कुटुंब, स्वतः दिव्यांग व्यक्ती व सरकार काय ते बघून घेतील, असा संकुचित दृष्टीकोन ठेवणारा समाज देखील दिव्यांगापेक्षाही दिव्यांग आहे असे

SSPM's College of Education Tehu-Parola, Jalgaon
IQAC

(Dr.S.G. More)
Principal
S.S.P.M's College of Education,
Tehu-Parola, Dist.Jalgaon(M.S.)

झुंडाने म्हणावे लागते इतपत आजची परिस्थिती आहे. परंतु तरी देखील समाजाची जाणीव जागृती करून समाजातील प्रत्येक व्यक्तीला दिव्यांगाप्रती आपुलकी निर्माण करून, समाजाला विश्वासात घेवून पुनर्वसनाचे कार्य हाती घेतल्यास त्यात अमुलाग्र बदल दिसून येतो. दिव्यांगाला समाजाकडून सहानुभूती नको तर एक दिलासा हवा, सन्मान हवा, एक आधाराचा हात हवा, बाकी सर्व क्षमतानिशी दिव्यांग व्यक्ती स्वतःच उभारी घेते. केंद्र सरकारच्या सामाजिक न्याय व अधिकारिता या खात्यांतर्गत येणाऱ्या मुंबईतील वांद्र्यांच्या अली यावर जंग राष्ट्रीय श्रावण विकलांग संस्था यांनी आधुनिक व पारंपारीक माध्यमाचा जनजागृतीसाठी अतिशय प्रभावी उपयोग केलेला दिसून येतो. या संस्थेने त्यासाठी हस्तपुस्तिका, पोस्टर, लघुपट, रेडीओ कार्यक्रम, दूरदर्शन माहितीपट असे निरनिराळे १५५ प्रकारचे छापील व दृकश्राव्य साहित्य तयार केले. हे साहित्य तयार करतांना त्यांनी विविध प्रयोग तर केलेतच परंतु त्यासाठी मराठी लोकगीतांचा प्रभावीपणे वापर केला आहे.

राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय पातळीवर १९८१ पासून दिव्यांगाच्या पुनर्वसनाबाबत १९८१ पासून विविध प्रयास करण्यात येत आहेत त्याचे सकारात्मक परिणाम आज ३५-४० वर्षांनंतर दिसून येत आहेत. संयुक्त राष्ट्र संघ, जागतिक आरोग्य संघटना आय.एस.ओ. यासारख्या विविध संस्था अपंगत्व निवारण, उपचार आणि जनजागृती याबाबत विशेष मोहीम राबवत आहेत व कृतीकार्यक्रमांना प्राधान्य देत आहेत.

विशेष म्हणजे अपंग पुनर्वसन मोहिमेला कायदेशीर स्वरूप मिळाले व त्याला जनजागृतीची जोड मिळाल्याने दिव्यांगांविषयी दयाभावना उपकार हा पारंपारिक दृष्टीकोन बदलायला सुरुवात झाली. परिणामी दिव्यांगांच्या प्रश्नांना मानवी हक्कांचे स्वरूप प्राप्त झाले. कारण 'मानवी हक्क' या दृष्टीकोनातून दिव्यांग समस्येकडे पाहिले जात असल्यामुळे या समस्येकडे सामाजिक बांधिलकीच्या भावनेने पाहिले जात आहे.

प्रसार माध्यम ही समाज बदलाची साधने आहेत. माहिती देणे, लोकशिक्षण, मनोरंजन या वैशिष्ट्यांमुळे प्रसार माध्यमाचा समाजमनावर चांगला प्रभाव दिसून येतो. दिव्यांग पुनर्वसनात देखील प्रसार माध्य अत्यंत महत्त्वाची भूमिका बजावत आहेत. या माध्यमाचा दिव्या पुनर्वसनविषयक जनजागृतीसाठी अधिकाधिक उपयोग झाला पाहिजे

आत्मविश्वासाने आणि आनंदाने जगता येते हे डोंबीवलीती भरारी अस्थिव्यंग विकलांग संस्थेने दाखवून दिले आहे. ३ डिसेंब १९९६ रोजी स्थापन झालेल्या या अस्थिव्यंग विकलांग संस्थेत आ घडीला ७०० ते ८०० आजीव सभासद आहेत या संस्थेतर्फे ... अपंगासाठी कर्ज सवलतीचे आयोजन करण्यात येते. अपंग ... निमित्ताने राज्य व केंद्र सरकार तर्फे देण्यात येणाऱ्या सुविधांची ... देण्यात येते अपंगांना ती माहिती देणे व त्यांना त्यांच्या अधिकारां... जागृत करून घरण्यासाठी संस्थेतर्फे देखील ही संस्था काम करते.

दिव्यांगाना केवळ निवारा देवून उपयोग नाही तर त्यांच्यात आत्मविश्वास निर्माण करणारे पुनर्वसन प्रकल्प राबविले गेले पाहिजेत. डे-केअर सेंटर सुसज्ज व्यवसाय प्रशिक्षण केंद्र, अंगीभूत गुणांना वाव देणारे प्रकल्प मनोरंजनाबरोबर नवनिर्मितीला संधी देणारे कार्यक्रम हस्तकला निर्मिती रोजगार संधी उपलब्ध करून देण्यास प्राधान्य असते तर दिव्यांगाचे पुनर्वसन जलद घडून येण्यास मदत होईल.

स्थानिक स्वराज्य संस्थानाच्या एकुण निधीपैकी तीन टक्के निधी अपंग व्यक्तींच्या कल्याण आणि पुनर्वसनासाठी राखून ठेवण्याचा निर्णय महाराष्ट्र शासनाने घेतला आहे. या योजनेतून देण्यात येणाऱ्या वैयक्तिक लाभाच्या योजनासाठीचा निधी आता थेट अपंग लाभार्थींच्या बँक खात्यात जमा होईल त्यातून अपंगासाठीची सहाय्यभूत साधन, तंत्रज्ञान यांच्या खरेदीसाठी निधी उपलब्ध होईल. यातून सामुहिक अथवा वैयक्तिक लाभ देण्यात मदत होते. यात मागे लोकसत्ताला आलेले औराहर्गे फारच बोलके आहे. त्यांनी या बाबत पुण्याजवळील वाघोली गावाचे उदाहरण देताना म्हटले कि, या गावाने ३ टक्के निधी अंतर्गत जवळपास अशा स्थानिक स्वराज्य संस्थेचे उदाहरण इतर संस्थांनी अनुसल्यास दिव्यांगाचे झपाट्याने सर्वांगिन मदत होईल व दिव्यांग देखील ताठ मानेने समाजात वावरू लागतील.

SSPM'S College of Education
Tehu, Parola, Dist.-Jalgaon
IQAC

(Dr.S.G. More)
Principal
S.S.P.M's College of Education,
Tehu-Parola, Dist.Jalgaon(M.S.)

58. **अपंगत्व आणि पुनर्वसन** 153
प्रा.डॉ. अवंती शिवाजी पाटील

59. **Like Stars on the Earth: A Dyslexia Mystery** 155
Dr. Kishor H. Nehete

60. **A challenging role of Teacher's & Parent's to overcome Learning Disability** 156
Dr. Jagtap Manisha Vassntrao

61. **चाँद-तारो की सैर कराती है, पोलिओग्रस्त राधाम्बिका** 160
श्रीमती ज्योती कैलास चौधरी

62. **दिव्यांग : माझे आकलन** 161
प्रा. संजय व्ही. भामरे

SSPM's College of Education • Tehu, Parola, Dist.-Jalgaon • IQAC

(Dr.S.G. More)
Principal
S.S.P.M's College of Education,
Tehu-Parola, Dist.Jalgaon(M.S.).

079-081 **Role of Teachers in Nation-building**
- Prof. Vrushali W. Warade, Malkapur

082-085 **Strategies of Motivation**
- Adv. Shannon Girish Nagori, Jalgaon

086-087 **Motivational Techniques for University and College Teachers**
- Rajput Sheea Sardarsingh, Jalgaon

088-090 **Factors Affecting the Efficiency of College Teachers**
- Shrikant Bhimrao Patil, Jalgaon

091-093 **Factors Affecting the Efficiency of College Teachers**
- Nilima K. Thamke, Jalgaon

094-096 **Concept and Theories of Job Satisfaction**
Dr. Jayashri B. Patil, Jalgaon

097-099 **Management and Motivation**
- Prof. S. T. Patil, Jalgaon

100-102 **Motivation of Teacher with Special Reference to APJ Abdul Kalam**
- Ayaz Shah Gulab Shah, Jalgaon

103-104 **MoMotivational Techniques for University and College Teachers**
- Dr. Prakash Namdeo Patil, Bodwad
- Dr. Prasanna Deshmukh, Bodwad

105-108 **Geographical Strategies for the Conservation of Indian Environment**
- Raju Suresh Gaware, Jalgaon

109-110 **Motivational Techniques for Teachers**
- Mrs. Namrata Suresh Sonar - Thosar

111-112 **Role of Teacher in Nation Building**
- Mr. Vijay R. Thosar, Jalgaon
- Mr. Hitendrasing D. Girase, Nandurbar

113-114 **Faculty Empowerment Strategies in Academic Institutions**
- Sunil Purushottam Patil, Jalgaon
- Dr. Pramod Ramdas Chaudhari, Jalgaon

115-116 **Teachers Development Through Open Source Software's**
- Viqar R. Shaikh, Jalgaon

११७-११७ **राष्ट्राच्या निर्मितीत शिक्षकांची भुमिका**
- सहा. प्रा. गिरीश गवई, पुलगांव

११८-११९ **जळगांव जिल्ह्यातील राज्य परिवहन महामंडळाच्या कर्मचाऱ्यांच्या कार्यासमाधानाचा अभ्यास**
- डॉ. अनिल लोहार, जळगाव
- अभय श्रीकांत महजे, जळगांव

१२०-१२२ **शिक्षण क्षेत्रापुढील आव्हाने (उच्च शिक्षण) : एक चिंतन**
- प्रा. डॉ. दिलीपसिंह श्र. निकुंभ, चाळीसगाव

१२३-१२६ **महाराष्ट्रातील शारीरिक शिक्षण महाविद्यालयात कार्यरत शारीरिक शिक्षण शिक्षकांचे नोकरीतील समाधान**
- प्रा. डॉ. विरेंद्र शिवसिंग जाधव, मुक्ताईनगर

१२७-१२८ **राष्ट्र उभारणीतील महाविद्यालयीन प्राध्यापकांची भूमिका आणि शैक्षणिक क्षेत्रातील मर्यादा**
- प्रा. डॉ. नीता सुधाकर वाणी, ऐनपूर

१२९-१३० **माध्यमिक शाळांमधील स्त्री व पुरुष शिक्षकांच्या व्यवसाय समाधानाचा तुलनात्मक अभ्यास**
- डॉ. शारदा शेवतेकर, औरंगाबाद
- जोशी निलश्री मधुकर (सहजे), जळगांव

१३१-१३२ **शिक्षण समाज आणि शिक्षक**
- डॉ. अतुल पाटील, जळगाव

१३३-१३५ **उच्च शिक्षणातील आव्हाने**
- प्रा. डॉ. डी. वाय. हिवरे, जळगाव

१३६-१३७ **उच्च शैक्षणिक धोरणे आणि शिक्षकांची भूमिका**
- प्रा. विनोद आत्माराम नन्नवरे, जळगाव

१३८-१४० **राष्ट्रउभारणीत शिक्षकांची भूमिका**
- प्रा. शीतल एस. पाटील, जळगाव

१४१-१४२ **शिक्षण क्षेत्रातील प्रगतीपर योजना**
- प्रा. श्रीमती अर्चना पुंडलिकराव भोसले

१४३-१४४ **महाविद्यालयीन शिक्षकांच्या कार्यक्षमतेवर परिणाम करणारे घटक**
- प्रा. डॉ. अविंत एस. पाटील, टेहू

१४५-१४५ **राष्ट्रविकासात शिक्षकांची भूमिका**
- गोपीचंद देविदास धनगर, जळगाव

१४६-१४९ **शिक्षक आणि शिक्षकाची भूमिका**
- प्रा. खेमराज पाटील, जळगाव

१५०-१५२ **राष्ट्र उभारणीमध्ये शिक्षकांचे योगदान व उच्च शिक्षण**
- प्रा. राहुल एस. बनसोड, जळगाव

१५३-१५५ **राष्ट्रीय एकात्मता में हिंदी शिक्षकों की सक्षमता**
- डॉ. राजेश भामरे, जलगांव

१५६-१५७ **अध्यापक की योग्यताऐ**
- प्रा. नारायण अटकोरे, जलगांव

१५८-१६० **प्राथमिक शिक्षा और पंच वार्षिक योजनाऐं**
- शेख मोईन नईम, जलगांव
- प्रा. संजय भाऊराव हिंगोणेकर, जलगांव

SSPM'S College of Education • Tehu, Parola Dist. Jalgaon • IQAC

(Dr.S.G. More)
Principal
S.S.P.M's College of Education,
Tehu-Parola, Dist.Jalgaon(M.S.)